



عربی پیش نیاز دانشگاه

دکتر حسین رحمانی تیرکلائی دکتر سید رحمت اله دانش میرکهن

امروز کتابخوانی و علم‌آموزی نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.^۱

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتابخوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه مطالعه هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین سوره‌ای که بر آن فرستاده عظیم‌الشأن خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد

1. <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2696>

شده است: «إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده اند.

دانشگاه پیام نور با گستره جغرافیایی ایران شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه جا و همه وقت، به عنوان دانشگاهی کتاب محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره گیری از تجربه های گرانقدر استادان و صاحب نظران برجسته کشورمان، کتاب ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه مهم و خطیر یاری رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه خطیر یاری می رسانند، سپاسگزاری می نمایم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام نور را منزلگاه اندیشه سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام نور

فهرست مطالب

یازده

پیشگفتار

مبحث صرف

۳	علم عربی
۳	اقسام علم عربی
۳	تعریف علم صرف
۳	اقسام کلمه در عربی
۳	فعل چگونه صرف می‌شود
۳	اسم چگونه صرف می‌شود؟
۴	حرف چگونه صرف می‌شود؟
۴	فعل و تعریف فعل
۴	اقسام فعل از نظر زمان
۴	فعل ماضی
۵	«صرف فعل ماضی»
۶	ماضی ساده، نقلی، بعید، استمراری
۸	«طریقه ساختن فعل مضارع»
۱۰	صرف فعل مضارع
۱۱	بررسی ضمیر در فعل مضارع
۱۱	فعل مضارع چه موقعی معنی آینده می‌دهد.
۱۳	فعل امر
۱۴	حرکت همزه فعل امر
۱۵	فرق همزه قطع و وصل
۱۵	صرف فعل امر حاضر
۱۶	نهی
۱۶	نفی
۱۷	استفهام

۱۷	فرق ا و هَل
۱۷	استفهام انکاری
۱۸	بررسی فعل از نظر تعداد حروف اصلی
۱۸	فعل مجرد
۱۹	اوزان رباعی مجرد
۲۰	فعل مزید
۲۲	معنی مختلف ابواب مزید
۲۴	قواعد ابدال در باب افتعال
۲۵	بررسی فعل از نظر نوع حروف اصلی
۲۶	لفیف
۲۷	شبه معتل
۲۷	لازم و متعدی
۲۷	فعل متعدی
۲۷	طریقه تشخیص فعل متعدی در جمله
۲۸	فعل لازم
۲۹	طریقه متعدی کردن فعل لازم
۳۰	معلوم و مجهول
۳۲	ادغام
۳۵	ابدال همزه
۳۶	اعلال
۳۶	قواعد مهمّ اعلال
۴۲	مجهول
۴۶	موارد امتناع اعلال
۴۶	نون تأکید ثقیله و خفیفه
۴۹	«مبحث اسم»
۴۹	تعریف اسم
۴۹	اقسام اسم
۴۹	اقسام اسم متصرف
۵۰	اقسام مشتقات
۵۰	۱- اسم فاعل
۵۱	۲- اسم مفعول
۵۴	۳- صفت مشبیه
۵۶	۴- اسم تفضیل
۵۸	۵- اسم مبالغه
۵۹	۶- اسم مکان و زمان
۶۰	اسم آلت

۶۱	بررسی اسم از نظر نوع حرف آخر
۶۱	بررسی اسم از نظر عدد
۶۱	۱- مفرد
۶۱	۲- تثنيه (مثنی)
۶۲	۳- جمع
۶۴	بررسی اسم از نظر مذکر و مؤنث بودن
۶۷	«معرفه و نکره»
۶۸	اقسام معرفه
۶۸	۱- اسم علم (اسم خاص)
۶۸	۲- ضمیر
۷۱	نقش نحوی ضمائر متصل مرفوع
۷۱	نقش نحوی ضمائر متصل منصوب و مجرور
۷۳	۳) معرفه به ال
۷۴	۴) موصول
۷۴	اقسام موصول
۷۵	۵) اسم اشاره
۷۷	۶) معرفه به اضافه
۷۷	اسم منسوب
۷۸	اعراب و بناء
۸۰	بررسی اقسام کلمه از نظر مبنی و معرب بودن
۸۲	منصرف و غیر منصرف
۸۴	حرف
۸۴	تعریف حرف
۸۴	اقسام حرف

مبحث نحو

۸۹	تعریف علم نحو
۸۹	اقسام اعراب
۹۵	فعل در مبحث نحو
۹۷	«اسم در مبحث نحو»
۹۸	۱- مجرورات
۹۸	۱- مجرور به حرف جر
۹۹	۲- مجرور به اضافه
۱۰۰	شرایط مضاف
۱۰۰	أسماء دائم الاضافه
۱۰۱	مرفوعات

۱۰۱	«فاعل»
۱۰۱	اقسام فاعل
۱۰۴	«نائب فاعل»
۱۰۴	اقسام نائب فاعل
۱۰۴	طریقه مجهول کردن جمله
۱۰۵	جمله فعلیه
۱۰۶	آئین نگارش جملات فعلیه
۱۰۷	«مبتدا و خبر»
۱۰۷	اقسام مبتدا
۱۰۸	اقسام خبر
۱۱۰	موارد تقدّم خبر بر مبتدا
۱۱۱	«جمله اسمیه»
۱۱۱	آیین نگارش جملات اسمیه
۱۱۲	«نواسخ»
۱۱۲	افعال ناقصه
۱۱۵	حروف مشبّهة بالفعل
۱۱۸	ضمیر فصل یا عماد
۱۱۹	«لا» نفی جنس
۱۲۲	منصوبات
۱۲۳	مفعول به (مفعول)
۱۲۴	«فعلهای دو مفعولی»
۱۲۴	موارد تقدّم مفعول بر فاعل
۱۲۵	«موارد تقدّم مفعول بر فعل»
۱۲۶	مفعول مطلق
۱۲۷	مفعول له
۱۲۸	مفعول فیه
۱۲۹	حال
۱۳۲	تمیز
۱۳۶	مستثنی
۱۳۸	تعریف منادا
۱۴۱	متعجب منه
۱۴۲	توابع
۱۴۲	صفت (نعت)
۱۴۶	عطف به حرف (عطف نسق)
۱۴۷	عطف بیان
۱۴۷	بدل

۱۴۸

۱۵۱

۲۱۹

۲۳۷

۲۴۱

بحث اعداد

خودآزمایی

جدول اعداد

پاسخنامه

منابع

پیشگفتار

صرف و نحو عربی یکی از دروس مهم رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی و علوم قرآن و حدیث است. از این رو شایسته است که دانشجویان رشته‌های مذکور از صرف و نحو عربی اطلاع کافی داشته باشند. اما دیده می‌شود که دانشجویان این دو رشته به هنگام ورود به دانشگاه از اطلاعات اولیه صرف و نحو عربی برخوردار نیستند و این موضوع مشکلاتی را برای آنان در حین تحصیل فراهم می‌آورد. از این رو شایسته است تا دانشجویان رشته‌های مذکور در حد متعارف یک دانشجوی ورودی به دانشگاه با صرف و نحو آشنا باشند.

برای چنین هدفی در سال ۱۳۹۰ کتاب عربی پیش‌نیاز دانشگاه تدوین شد و اکنون مجموعه پیش‌رو با تغییرات تدوین گردیده است. در این مجموعه صرف و نحو طبق نظمی خاص چینش شده است و جملات به گونه‌ای است که دانشجویان به راحتی قادر به حفظ کردن جملات باشند و در انتهای کتاب سؤالات چهار گزینه‌ای جهت آمادگی بیشتر دانشجویان گذاشته شده است. شایان ذکر است که تست‌ها به ترتیب درس‌های موجود در کتاب می‌باشد به طوری که با خواندن هر مبحث دانشجو می‌تواند به ترتیب تست‌های مربوط به آن را بررسی نماید. البته لازم است که دانشجویان بعد از خواندن هر مبحث به عنوان تمرین از بین آیات قرآن و یا متن عربی دروس خود مطالب هر مبحث را در آن متن‌ها بیابند و آنگاه به حل تست‌ها بپردازند. امید است دانشجویان با مطالعه این کتاب بتوانند به اطلاعات پایه‌ای عربی دست یابند.

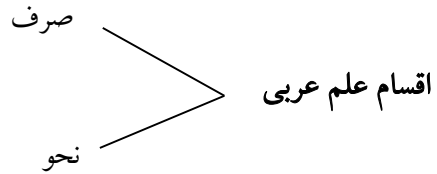
حسین رحمانی تیر کلاهی

سید رحمت‌اله دانش میرکهن

مبحث صرف

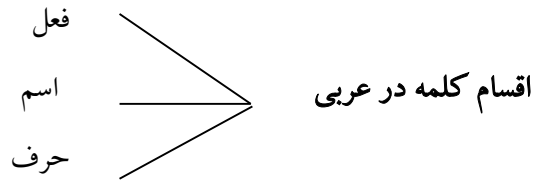
علم عربی

علم درست گفتن و درست نوشتن است.



تعریف علم صرف

علمی است که از دگرگونی کلمات به صورت‌ها و حالات مختلف بحث می‌کند.



فعل چگونه صرف می‌شود

تبدیل فعل ماضی به مضارع و تبدیل آن به امر را صرف فعل گویند.

ذَهَبَ (ماضی) ← يَذْهَبُ (مضارع) ← اِذْهَبْ (امر)

اسم چگونه صرف می‌شود؟

تبدیل اسم مفرد به تشبیه و تبدیل آن به جمع، همچنین تصغیر و نسبت‌دادن اسم را صرف اسم

گویند.

مَدِينَةٌ ← مَدِينَتَانِ (تشبیه) ← مُدُن ← مُدْن ← مُدْنِيَه ← مُدْنِيَه ← مَدْنِيَّ

تشبیه

جمع

تصغیر

نسبت

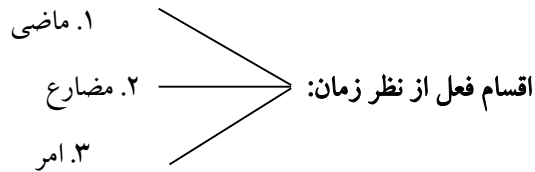
حرف چگونه صرف می‌شود؟ حرف صرف نمی‌شود.

فعل و تعریف فعل

بر انجام کار یا داشتن حالتی در زمان گذشته، حال یا آینده دلالت می‌کند.

طرز تشخیص فعل:

۱. از وزن‌های فعل می‌توان به فعل بودن کلمه پی برد.
۲. هر کلمه‌ای که قبل از آن حرف لَمْ، قَدْ، سَ سوف قرار گیرد حتماً فعل است.



فعل ماضی

تعریف فعل ماضی: فعل ماضی بر انجام کار در زمان گذشته دلالت می‌کند.

صرف فعل ماضی: برای صرف ماضی سه حرف ف - ع - ل که اتصال آن‌ها به هم کلمه فعل را می‌سازد از حروف اصلی کلمه دانسته، خود این کلمه را صرف می‌کنیم، آن‌گاه از روی این قاعده کلی بقیه افعال قابل صرف کردن خواهند بود.

تذکر:

به عین الفعل در قاعده کلی پایین حرکت داده نشده است زیرا بسته به نوع فعل می‌-

تواند سه حرکت فتحه، ضمه یا کسره را دریافت کند. مانند ضَرَبَ، طَهَّرَ، عَلِمَ

« صرف فعل ماضی »

فَعَلْتَ (للمخاطب)	مذكر غائب	فَعَلَ (للغائب)
فَعَلْتُمَا (للمخاطبتين)		فَعَلَا (للغائبتين)
فَعَلْتُمْ (للمخاطبين)		فَعَلُوا (للغائبين)
فَعَلْتَ (للمخاطبة)	مونث غایب	فَعَلَتْ (للغائبة)
فَعَلْتُمَا (للمخاطبتين)		فَعَلْتَا (للغائبتين)
فَعَلْتُنَّ (للمخاطبات)		فَعَلْتُمْ (للمخاطبين)
فَعَلْنَا	للمتكلم مع الغير	فَعَلْتُ للمتكلم وحده

بررسی ضمیر:

نکته ۱: هرگاه شکل کلی فعل تغییر نکند ضمیر مستتر است مانند صیغه‌های ۱ و ۴ ماضی و صیغه‌های ۱، ۴، ۷، ۱۳، ۱۴ مضارع و امر.

نکته ۲: هرگاه فعل به ضمیر فاعلی متصل شود:

۱- اگر ضمیر فاعلی معتل (و - ی) باشد حرکت آخر فعل همجنس ضمیر خواهد بود. (مانند صیغه‌های ۲، ۳، ۵ ماضی و افعال خمسه در مضارع)
 يَذْهَبُونَ ، يَذْهَبَانِ ، تَذْهَبِينَ

۲- اما اگر ضمیر فاعلی صحیح باشد حرکت آخر فعل ساکن خواهد بود مانند صیغه‌های ۶ تا ۱۴ ماضی و صیغه صیغه‌های ۶ و ۱۲ مضارع و امر.

كَتَبْنَا (غير معتل) ، كَتَبْنَا ، كَتَبْتُ

ماضی ساده، نقلی، بعید، استمراری

منفی	مثبت
ماضی ساده	ماضی ساده
مَا فَعَلَ	فَعَلَ
لَمْ + مضارع مجزوم ←	ضَرَبَ (زد)
این فرمول گاهی ماضی نقلی ترجمه نزد می‌شود: لَمْ تُؤْمِنُوا (ایمان نیاورده اید).	
نکته: گاهی ماضی ساده ماضی نقلی و ماضی نقلی ماضی ساده ترجمه می‌شود.	

لَمَّا + مضارع + جزم	ماضی نقلی
لَمَّا يَضْرِبُ (هنوز نزده است)	قد ضَرَبَ (زده است)
ما كَانَ + قد + فَعَلَ	ماضی بعید
ما كَانَ قَدْ ضَرَبَ (نزده بود)	كَانَ قَدْ ضَرَبَ (زده بود)

نکته: ضمیر «کان» با ضمیر فعل از نظر عدد (مفرد، مثنی، جمع) و نوع (مذکر و مؤنث بودن) هم در ماضی بعید و هم در ماضی استمراری مطابقت می‌کند.

كَانَ يَضْرِبُ	كَانَ قَدْ ضَرَبَ	كَانَتْ قَدْ ضَرَبَتْ
كَانَا يَضْرِبَانِ	كَانَا قَدْ ضَرَبَا	كَانَتَا قَدْ ضَرَبْتَا
	كَانُوا قَدْ ضَرَبُوا	كُنَّ قَدْ ضَرَبْنَ
	كُنْت قَدْ ضَرَبْتَ	

منفی

مثبت

ماکان + مضارع

کان + مضارع

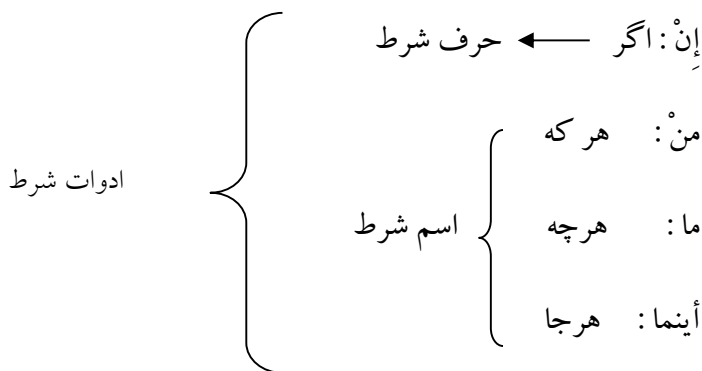
ماضی استمراری

کان + لا + مضارع

یضرب (می زند)

نمی زد	{	ماکانَ یَضْرِبُ	(می زد) کانَ یَضْرِبُ
		کانَ لا یَضْرِبُ	(می زدند) کانا یَضْرِبَانِ

نکته: هرگاه فعل ماضی بعد از ادوات شرط بیاید، در فارسی مضارع ترجمه می شود.



مَنْ حَفَرَ (فعل شرط) بِنِراً لِأَخِيهِ وَقَعَ (جواب شرط) فِيهَا

مضارع التزامی ترجمه می شود مضارع اخباری ترجمه می شود

هر کس برای برادرش چاهی بکند (مضارع التزامی) در آن می افتد (مضارع اخباری)

نکته: اصولاً ماضی برای نشان دادن انجام کار در زمان گذشته به کار می‌رود اما گاهی از لفظ ماضی به دلایل دیگری استفاده می‌کنند چنان‌که:

(۱) گاهی متکلم برای نشان دادن تمایل درونی خود به تحقق امری از لفظ ماضی استفاده می‌کند آن چنان‌که در دعا متداول است.

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ :خدا از او راضی باد
وَفَقَّكَ اللَّهُ : خدا تو را موفق گرداند
دَامَتْ بَرَكَاتُهُ : بر کاتش مستدام باد
قُدِّسَ سِرُّهُ : تربتش پاک باد

(۲) گاهی متکلم برای اینکه نشان دهد امری حتماً در آینده به وقوع می‌پیوندد یعنی برای نشان دادن مسلّم الوقوع بودن آن از لفظ ماضی استفاده می‌کند:

«إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ»: هنگامی که خورشید خاموش شود
«فَفَزَعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ»: پس هر آن کس که در آسمان‌ها و هر آن که در زمین است بهراسد

«فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ»: پس آن که ترازویش سنگین‌تر است
مضارع: فعلی است که بر انجام کار در زمان حال و آینده دلالت کند.

«طریقه‌ی ساختن فعل مضارع»

فعل مضارع از فعل ماضی به طریق زیر ساخته می‌شود.

۱- ابتدا یکی از حروف آتین (أ-ت-ی-ن) به اول فعل ماضی متصل می‌شود.

حرکت آتین برای ماضی ۴ حرفی ضمه و در غیر این صورت فتحه است.

۲- اگر ماضی سه حرفی باشد بعد از متصل کردن یکی از حروف اُتین فاء الفعل را ساکن کرده، حرکت عین الفعل را می دهند حرف آخر رفع داده می شود.
ضَرَبَ - ← يَضْرِبُ فَتَحَ - ← يَفْتَحُ نَظَرَ - ← يَنْظُرُ

۳- اگر فعل ماضی بیش از سه حرف باشد دو حالت دارد.

الف- اگر فعل ماضی دارای تاء زائده باشد ابتدا یکی از حروف اُتین را به اول فعل ماضی متصل نموده و حرف آخر رفع داده می شود، بقیه قسمت های فعل تغییر نمی کند.

تَعَادَلَ ← يَتَعَادَلُ

تَقَدَّمَ ← يَتَقَدَّمُ

ب - اگر فعل ماضی دارای تاء زائده نباشد ابتدا یکی از حروف اُتین را به اول فعل ماضی متصل نموده، حرف ماقبل آخر را مکسور کرده، حرف آخر رفع داده می شود و همزه زائده فعل ماضی اگر در اول وجود داشته باشد حذف می شود.

مضارع

قَدَّمَ ← يَقْدِمُ

إِخْتَرَعَ ← يَخْتَرِعُ

مضارع

هَاجَرَ ← يَهَاجِرُ

إِنْطَلَقَ ← يَنْطَلِقُ